

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ФАХІВЦЯ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ВИКЛАДАЧ ВИЩОЇ ШКОЛИ».

Сабатовська Інна Сергіївна

канд. соціол. наук, викладач
кафедри педагогіки і психології

Національний фармацевтичний університет

Анотація: У статті висвітлюється проблема педагогічного аспекту професійно важливих якостей у підготовці майбутніх фахівців за спеціалізацією «викладач вищої школи» у закладах вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, професійні якості, викладач, діяльність викладача, професіограма, професійна компетентність.

Визначення актуальності проблеми. Трансформаційні процеси в українському суспільстві зумовлюють гостру потребу у висококваліфікованих фахівцях із широкою ерудицією та високим загальнокультурним рівнем. У сучасних умовах підготовка такого фахівця, який матиме високий рівень освіти й культури, передбачає як засвоєння нагромадженого людською цивілізацією й культурою досвіду, так і формування професійно важливих якостей фахівця. Особливої уваги потребує професійна діяльність педагога взагалі та майбутнього педагога вищої школи зокрема, бо вона є дуже складною як за своїм змістом, так і за своєю формою, що обумовлює довготривалий процес становлення і розвитку цієї сфери професійної діяльності, а також її сучасна остаточна невизначеність.

Професійна підготовка викладачів базується на певній системі цінностей. Реальні потреби гуманізації освіти передбачають творчу, вільну діяльність особистості майбутнього викладача, спрямовану на прогресивний розвиток нації. «Звання Вчителя, наставника учнівської молоді і студентства в нашій країні завжди розглядалося як особливо відповідальне і почесне, таке, що потребує постійної роботи над собою, постійної активної участі не

тільки у навчальній і науковій, а й у суспільній діяльності» [1]. А це потребує орієнтації викладачів вищих навчальних закладів освіти на необхідність кардинальної гуманізації виховного процесу, на створення умов для самореалізації майбутнього викладача як суб'єкта морально-духовної та соціальної відповідальності за майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування цінностей та професійних якостей майбутнього вчителя та викладача присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, а саме вивченню суті та структури педагогічної діяльності (А.М. Богуш, І.А. Зязюн, Н.В. Кузьміна, Д.Ф. Ніколенко, О.М. Пехота, В.О. Сластьонін); психології особистості майбутнього вчителя і теорії професійно-педагогічної діяльності викладача (Г.О. Балл, І.Д. Бех, А.О. Вербицький, Е.Е. Карпова, Н.В. Кічук, З.Н. Курлянд, М.В. Кухарев, А.Ф. Линенко, В.В. Радул, Р.І. Хмелюк); інтенсифікації підготовки майбутніх вчителів та викладачів (В.І. Астахова, І.О. Зимняя, С.Ю. Ніколаєва, В.Л. Скалкін). Проте питання щодо вивчення професійно важливих якостей майбутнього викладача мають бути уточнені й узагальнені.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає у визначенні ролі професійно важливих якостей викладача вищої школи у професійно-педагогічній діяльності, що сприятиме їх удосконаленню та позитивним змінам у навчально-виховній роботі.

Виклад основного матеріалу. Нова соціально-економічна ситуація у нашій державі призвела до того, що перед вищою школою було поставлено інші, ніж раніше, цілі та завдання. Основним напрямом діяльності вищої школи на сьогоднішній день повинно стати задоволення потреб особистості в знаннях, які б дозволили не тільки адаптуватися в сучасному світі, а й сформувати професійно культурних фахівців. Це потребує відповідного кадрового супроводу і найшвидшого втілення в життя цілеспрямованої програми підготовки педагогічних кадрів вузу, тобто відповідної підготовки викладачів вищої школи. Оскільки у даній статті ми розглядаємо питання професійно важливих якостей як одного з основних компонентів професійної

підготовки майбутніх викладачів, слід зазначити, що якість особистості – це існуюча тривалий час характеристика, яка проявляється в поведінці індивіда в різноманітних ситуаціях. «Якість спеціаліста – це сукупність найбільш суттєвих, відносно стійких його властивостей та характеристик, що обумовлюють готовність до виконання певних соціальних та професійних функцій» [2]. Щодо професійно важливих якостей особистості, відзначимо, що це суттєві психологічні характеристики, до яких певна професійна діяльність висуває підвищені вимоги. Поняття професійно-значущого об'єднує внутрішнє і зовнішнє, виокремлює й конкретизує головне в предметному змісті мотивації та саморегуляції поведінки педагога.

– Ще з 1995 року за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» запроваджено підготовку студентів для отримання кваліфікації «викладач вищої школи», серед більше ніж двадцяти вищих навчальних закладів України. Особливість діяльності викладача полягає в тому, що вона є складноорганізованою і містить декілька взаємопов'язаних між собою видів, що мають спільні компоненти. Окремі конкретні види діяльності розрізняються за формою, способами здійснення, часовою та просторовою характеристиками, функціональною спрямованістю і т. ін. Реалізуючі різні цілі діяльності, викладач вузу здійснює наступні діяльності: педагогічну, науково-дослідну, професійну (за базовою спеціальністю), адміністративно-господарську, управлінську, комерційну та громадську. Серед перерахованих діяльностей можна виділити два види творчої діяльності – наукового працівника та педагога. В дослідженні З.Ф. Єсарєвої [2] показано, що лише сполучення наукової та педагогічної діяльності для викладача вищої школи є продуктивним. Проте, на думку деяких авторів, провідну роль в діяльності викладача вузу грає саме педагогічна діяльність, а всі інші види діяльності нею інтегруються та проявляються в ній.

Склад функцій, що виділяються у професійній діяльності різними авторами, неоднаковий: одні визначають функції діяльності з точки зору її структури, інші розглядають діяльність як процес вирішення професійних

задач. Так, в працях Н.В. Кузьміної [3] зміст професійно-педагогічної діяльності складається з ряду структурних компонентів (мета, зміст, засоби, об'єкти та суб'єкти діяльності) та функціональних компонентів (рефлексія, проектування, конструювання, організація та комунікація), що відповідає гностичній (аналітичній), проектувальній, конструктивній, організаційній та комунікативній функціям. З.Ф. Єсарєвою [2] було визначено такі спеціальні функції діяльності викладача вузу, як інформаційна, розвиваюча та орієнтаційна. С.Г. Вершловський [4] виділяє в діяльності викладача також адаптаційну функцію. Дослідження дозволяють доповнити наведений перелік компенсаторною функцією, що компенсує недоотриману базову освіту, корегуючою, що виправляє недоліки попередньої освіти, та самоосвітньою функцією в діяльності викладача вищої школи. Узагальнюючи, можна привести наступні основні функції професійної діяльності викладача:

1. Загальнопедагогічні функції:

- Інформаційні: надання студентам глибоких і міцних знань, умінь та навичок з основних наук; формування наукового світогляду й загальнолюдської моралі;
- Мобілізаційні: уміння зосередити усі фізичні й розумові сили студентів на вирішенні навчальних завдань, створити позитивний емоційний настрій; формувати й закріплювати уміння й навички навчальної праці, раціонального застосування знань на практиці; уміння зосередити увагу студентів, актуалізувати їх мислення, націлити їх почуття й волю на успішне виконання навчальних планів та програм;
- Орієнтаційні: формування соціальних знань і професійної орієнтації з урахуванням вимог суспільства, здібностей, нахилів і можливостей; виховання бережливого ставлення до природи;
- Розвиваюча функція вимагає від викладача: умінь і навичок керування розумовою діяльністю студентів, розвитком їх розуму, почуттів та волі у процесі навчання й праці; уміння формувати багатогранну й гармонійну

особистість демократичного суспільства; уміння розвивати пізнавальні інтереси й індивідуальні здібності студентів.

2. Загально трудові функції:

- Конструктивна функція складається з: конструктивної діяльності (уміння планувати навчальний процес, міжпредметні зв'язки, власні педагогічні дослідження); конструктивно-матеріальна діяльність (планування й обладнання навчальних кабінетів, накопичення дидактичних матеріалів);

- Комунікативна функція: уміння викладача встановлювати правильні взаємовідносини із студентами; викладач не лише навчає й виховує студентів, але й сам особисто дає приклад додержання загальнолюдської моралі, старанного ставлення до справи, виконання даних обіцянок;

- Дослідницька функція – це особливий вид діяльності викладача, що включає такі компоненти: творчий пошук, творче навчання студентів шляхом опрацювання й впровадження у практику більш досконалих методів та прийомів, засобів та форм навчання й виховання; науковий аналіз й узагальнення свого педагогічного досвіду; дослідницька діяльність на шляху подальшого удосконалення навчально-виховного процесу.

- Організаторська функція передбачає здійснення на практиці всього того, що було задумано й опрацьовано під час підготовки до занять і навчально-виховних заходів. Організаторська діяльність викладача поділяється на: організацію повідомлення навчального матеріалу; організацію своєї поведінки у процесі педагогічної діяльності; організацію студентів відповідно до мети й завдань навчально-виховного процесу [4; 5; 7; 8].

Психологи, обґрунтовуючи професіограми, удаються до визначення переліку педагогічних здібностей, що являють собою синтез багатьох якостей розуму, почуттів й волі особистості [5]. Зокрема, В.О. Крутький відокремлює дидактичні, академічні, перцептивні, мовні, організаторські, авторитарні, комунікативні здібності, а також педагогічну уяву й здібність до розподілу уваги. О.І. Щербаков до найважливіших педагогічних здібностей відносить дидактичні, конструктивні, перцептивні, експресивні, комунікативні

та організаторські здібності. Моральне виховання у вищому педагогічному навчальному закладі ґрунтується на засвоєнні програмного матеріалу, передбаченого навчальними планами з окремих предметів і дисциплін.

Важливий інтерес становить узагальнений варіант найважливіших рис педагогічної креативності, запропонований С.О.Сисоєвою [6]:

- високий рівень соціальної і моральної свідомості;
 - пошуково-проблемний стиль мислення;
 - розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо);
 - проблемне бачення;
 - творча фантазія, розвинене уявлення;
 - специфічні особистості якості (сміливість, готовність до ризику, цілеспрямованість, допитливість, самостійність, наполегливість, ентузіазм);
 - специфічні ведучі мотиви (необхідність реалізувати своє «Я», бажання бути визнаним), творчий інтерес, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах праці);
 - комунікативні здібності;
 - здатність до самоуправління;
 - високий рівень загальної культури і високий рівень моральної культури.
- У системі освіти специфічна роль належить вищій школі.

Будучи одним з видів професійної освіти, вища школа виконує багаточисельні загальнокультурні функції, формує й розвиває трудову й суспільно-політичну активність молоді, її світогляд, мораль, забезпечує умови для всебічного розвитку особистості майбутнього спеціаліста, який спроможний успішно сприяти соціальному й науково-технічному прогресу суспільства. У вищих педагогічних навчальних закладах майбутньому викладачеві включитися у процес моральних дій по прилученню до морального виховання допоможе модифікована професіограма у педагогічній діяльності.

Професійна діяльність викладача вимагає наявності певних соціально-психологічних рис і властивостей його характеру. Серед яких основними є такі:

1. Загальногромадянські риси: широкий світогляд, принциповість і стійкість переконань; громадська активність і цілеспрямованість; патріотизм і добре ставлення до представників інших національностей та країн; гуманізм, високий рівень свідомості; оптимізм та любов до праці.
2. Морально-педагогічні якості: висока моральна зрілість, справедливість та об'єктивність; педагогічне спрямування наукової ерудиції, високий рівень загальної та професійної культури; високий рівень моральних стосунків з людьми; акуратність й охайність; чесність, дисциплінованість, вимогливість; уміння спілкуватися з людьми.
3. Педагогічні якості: педагогічна спостережливість; педагогічна уява; педагогічний такт; педагогічна інтуїція; володіння педагогічною технікою; професійна працездатність.
4. Соціально-перцептивні якості: високий рівень соціального сприйняття й спостереження дійсності; активна інтелектуальна діяльність; швидкість орієнтації у педагогічних ситуаціях; висока культура мовлення; володіння мімікою, тоном голосу, рухами, жестами.
5. Індивідуально-психологічні особливості: висока пізнавальна зацікавленість, твердість характеру, витримка та вміння опановувати себе; самостійність і діловитість у вирішенні життєво важливих задач.
6. Психолого-педагогічні здібності: адекватність сприйняття й уважність; прогнозування шляхів формування особистості школяра; здатність передбачати можливі результати; виховний вплив на колектив й особистість.

Таким чином, аналіз досліджень проблеми особистості показує, що всі основні риси особистості тісно пов'язані між собою, але провідна роль належить світогляду й спрямованості особистості, її мотивам, що визначають поведінку й діяльність людини – це дозволяє серед рис і характеристик викладача визнати провідними соціально-моральну, професійно-педагогічну й пізнавальну спрямованість.

Щодо загальних вимог до викладача вищої школи підкреслимо наявність:

- професійної компетентності, що базується на спеціальній науковій, практичній та психолого-педагогічній підготовці;
- загальнокультурної та гуманітарної компетентності, що включає знання основ світової культури, гуманістичних особистісних якостей, відповідальності за результати власної діяльності, мотивації до самовдосконалення;
- креативності, що передбачає сформованість нестандартного мислення, володіння інноваційною стратегією та тактикою, гнучкої адаптації до змін змісту та умов професійної діяльності;
- комунікативної компетентності, що включає розвинуту мову, володіння іноземними мовами, сучасними засобами зв'язку та основами комп'ютерної грамотності, вміння складати ділові папери і т. ін.;
- соціально-економічної компетентності, що передбачає володіння основами сучасної економіки, знання законів бізнесу, азів екології та права.

Висновки. Визначивши зміст та функції професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи, дослідивши поняття та сутнісні характеристики його професіограми, окресливши загальні вимоги до викладача вищої школи, проаналізувавши принципи та етапи підготовки викладачів вищої школи та обґрунтувавши основні методологічні та психолого-педагогічні проблеми професійно-педагогічної підготовки викладачів автор прийшов до наступних висновків:

Модель викладача вищої школи являє собою систему особисто-ділових рис, суспільно-політичних, психолого-педагогічних й спеціальних знань, програму педагогічних умінь та навичок, необхідних для виконання викладачем його професійних обов'язків. Одними з важливих та найвизначальніших рис та якостей, якими необхідно володіти викладачеві вищої школи є: високий рівень професійної культури, свідомості, пошуково-проблемний стиль мислення, розвинуті інтелектуально-логічні здібності, комунікативні здібності.

Згідно з сучасною парадигмою вищої освіти існує об'єктивна потреба в спеціальній підготовці викладацьких кадрів. Великої уваги слід приділяти

підготовці та перепідготовці викладачів, для цього розробляти методологію, теорію та здійснювати практику з обов'язковим включенням технічних, технологічних і людських знань в галузі педагогіки, психології та в інших сферах. Квінтесенцією дослідження є досягнення висновку про те, що лише сукупність таких компонентів як педагогічні, психологічні, фахові, різносторонні знання, вміння й навички, а також підтримка з боку керівництва та держави є запорукою професійного зростання та формування педагогічної майстерності викладача. Оскільки сучасний етап розвитку вищої школи характеризується наявністю певних протиріч, їх слід вирішувати динамічно та поступово. Перспективами нашого дослідження вважаємо подальший пошук ефективних методів та методик для діагностування професійно важливих якостей майбутніх фахівців та шляхів вирішення існуючих протиріч.

Список використаних джерел:

1. Астахова В.І. Ще раз про громадянську відповідальність учителя / В. І. Астахова // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С.10–14.
2. Есарева З.Ф. Взаимодействие научной и педагогической деятельности преподавателя университета: Автореф. дис. докт. пед. наук. – Л., 1975.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М., 1990.
4. Навчальний процес у вищій педагогічній школі. За ред. О.Г. Мороза. – К., 2001. – 337 с.
5. Никитин А.В. Квалификационные характеристики специалистов с высшим образованием / А.В. Никитин, Л.И. Романкова. – М., 1981.
6. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С.О. Сисоєва. – К., 1996. – 406с.
7. Скок Г.Б., Горлов Б.Б. Психолого-педагогические аспекты оценки деятельности преподавателей / Г.Б. Скок, Б.Б. Горлов. – Новосибирск, 1992.
8. Смирнова Е.Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием / Е.Э. Смирнова. – Л., 1977.

**Профессионально важные качества специалиста
по специализации «преподаватель высшей школы».**

Инна Сергеевна Сабатовская
канд. социол. наук, преподаватель
кафедры педагогики и психологии
Национальный фармацевтический университет,
61002, Украина, г. Харьков, ул. Пушкинская 53

Аннотация: В статье освещается проблема педагогического аспекта профессионально важных качеств в подготовке будущих специалистов по специализации «преподаватель высшей школы» в заведениях высшего образования.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональные качества, преподаватель, деятельность преподавателя, профессиограмма, профессиональная компетентность.

**Professional important quality of specialist
specialization "teacher of high school"**

Inna Sabatovskaya
PhD Sociology, lecturer
Department of Pedagogy and Psychology
National University of pharmacy,
61002 Ukraine, Kharkiv, str. Pushkinskaya 53

Annotation. The article highlights the issue of pedagogical aspect of professionally important qualities in training future professionals with specialization "high school teacher" in institutions of higher education.

Keywords: training, professional skills, teacher, activities of teacher, professiogram, professional competence.